

22. Сборник материалов по Русско-турецкой войне 1877–1878 гг. на Балканском полуострове. Вып.96. Отчет по интендантской части. – СПб., 1910. – 564 с.
23. Сборник военных рассказов, составленных офицерами-участниками войны. 1877–1878 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.adjudant.ru/rtwar1877-78/stories2-10.htm>
24. Столетие военного министерства. 1802–1902. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.runivers.ru/lib/book8034/>
25. Устав о Воинской Повинности. – СПб., 1874.
26. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф.356. – Оп.1. – Спр.87.
27. Там само. – Спр.122.
28. Там само. – Ф.1191. – Оп.1. – Спр.1.

References

1. Ajrapetov O. R. Ispytanie voynoj: reformy i vooruzhennye sily Rossii i Turcii v 1860–1870-e gg. / O. R. Ajrapetov // Rossijskaja istorija. – 2016. – №6. – S.15–27.
2. Bezugol'nyj A. Ju., Kovalevskij N. F., Kovalev V. E. Istorija voenno-okružnoj sistemy v Rossii. 1862–1918 / A. Ju. Bezugol'nyj, N. F. Kovalevskij, V. E. Kovalev. – M.: Centropoligraf, 2012. – 502 s.
3. Beskrovnyj L. G. Russkaja armija i flot v XIX veke. Voенно-ієкономієскіє потенціал / L. G. Beskrovnyj. – M.: Nauka, 1973. – 432 s.
4. Vremennye pravila dlja obuchenija roty i batal'ona rassypnomu stroju // PSZRI. Sobr. 2-e. – T.54. – Otd-e 10-e. – SPb., 1881. – S.476.
5. Vremennoe nastavenie po samookapyvaniju pehoty maloju lopatoju // PSZRI. Sobr. 2-e. – T.54. – Otd-e 1-e. – SPb., 1881. – S.487.
6. Vsepoddannejšij otčet o dejstviah Voennogo ministerstva za 1877 god. – SPb., 1879.
7. Vsepoddannejšij otčet o dejstviah Voennogo ministerstva za 1880 god. Otčet Glavnogo voenno-medicinskogo upravlenija // Istoricheskij očerok dejatel'nosti Voennogo upravlenija v Rossii v pervoe dvadcatipjatiletie blagopolučnogo carstvovanija gosudarja imperatora Aleksandra Nikolaeviča. (1855–1880 gg.) / Sost. polk. Horoshhinym i Evrejnovym, pod rukovod. gen.-lejt. Bogdanoviča. – T.6. Prilozhenie №72, 1881. – S.13–14.
8. Dragomirov M. O sisteme obuchenija strel'be / M. Dragomirov // Voennyj sbornik. – 1876. – №5. – S.151–159.
9. Drozdovskij A., Krasnova E. Odesskoe pehotnoe junkerskoe učilišhe [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.odessclub.org/pu-blications/almanac/alm_48/alm_48_107_122.PDF
10. Zajonchkovskij P. A. Voennye reformy 1860–1870 godov v Rossii / P. A. Zajonchkovskij. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1952. – 371 s.
11. Istoricheskij očerok dejatel'nosti voennogo upravlenija v Rossii v pervoe dvadcatipjatiletie blagopolučnogo carstvovanija gosudarja imperatora Aleksandra Nikolaeviča (1855–1880 gg.) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://search.rsl.ru/ru/record/01003893500>
12. Koroljov M. A. Preobrazovanie armii i flota Rossijskoj imperii v kontekste voennyh reform (vtoraja polovina XIX – nachalo XX vv.): Dis... kand. istorichnih nauk 07.00.02: Otechestvennaja istorija / M. A. Koroljov. – M., 2009. – 214 s.
13. Kudashev N., Azar V. Krymskij konnyj ejo Velichestva Gosudaryni Imperatricy Aleksandry Feodorovny polk [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.torrentino.me/torrent/831799>
14. Organizacija artilerijskih parkov do vojny 1877 i 1878 gg. // Sbornik materialov po Russko-tureckoj vojne 1877–1878 gg. na Balkanskom poluostrove. Vyp.11. Mobilizacija russkoj armii i sosredotočenie v Bessarabii. – SPb., 1898. – S.14–18.
15. Perechen'obshhij rasporyzhenij i dejstvij po oborone Chernomorskogo poberezh'ja s 12 aprelja po 25 maja // Sbornik materialov po Russko-tureckoj vojne 1877–1878 gg. na Balkanskom poluostrove. Vyp.17. Oborona Chernomorskogo poberezh'ja. – SPb., 1899. – S.109–113.
16. Perechen'obshhij rasporyzhenij i dejstvij po oborone Chernomorskogo poberezh'ja s 25 maja 15 ijunja // Sbornik materialov po Russko-tureckoj vojne 1877–1878 gg. na Balkanskom poluostrove. Vyp.17. Oborona Chernomorskogo poberezh'ja. – SPb., 1899. – S.122–124.
17. Perechen'obshhij dejstvij po oborone Chernomorskogo poberezh'ja s 15 ijunja po 1 ijulja // Sbornik materialov po Russko-tureckoj vojne 1877–1878 gg. na Balkanskom poluostrove. Vyp.17. Oborona Chernomorskogo poberezh'ja. – SPb., 1899. – S.130–133.
18. Perechen'obshhij dejstvij po oborone Chernomorskogo poberezh'ja s 1 po 15 ijulja // Sbornik materialov po Russko-tureckoj

vojne 1877–1878 gg. na Balkanskom poluostrove. Vyp.17. Oborona Chernomorskogo poberezh'ja. – SPb., 1899. – S.135–137.

19. Polozhenie o školah i uchebnyh komandah artilerijskih vojsk // PSZRI. Sobr. 2-e. – T.54. – Otd-e 2-e. – SPb., 1881. – S.139.

20. Proekt instrukcii dlja polevyh zanjatij vojsk [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://reformshistory.ru/reformy/reformy-aleksandra-ii/voennaya-reforma/boevaya-podgotovka-i-gramotnost>

21. Prikaz po vojskam VII i X armejskih korpusov, ot 30 nojabrja 1876 g. // Sbornik materialov po Russko-tureckoj vojne 1877–1878 gg. na Balkanskom poluostrove. Vyp.17. Oborona Chernomorskogo poberezh'ja. – SPb., 1899. – S.55–65.

22. Sbornik materialov po Russko-tureckoj vojne 1877–1878 gg. na Balkanskom poluostrove. Vyp.96. Otčet po intendantskoj chasti. – SPb., 1910. – 564 s.

23. Sbornik voennyh rasskazov, sostavlennyh oficerami-uchastnikami vojny. 1877–1878 gg. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.adjudant.ru/rtwar1877-78/stories2-10.htm>

24. Stoletie voennogo ministerstva. 1802–1902. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.runivers.ru/lib/book8034/>

25. Ustav o Voinskoj Povinnosti. – SPb., 1874.

26. Central'nyj derzhavnyj istoryčnyj arhiv Ukraїny, m. Kyїv. – F.356. – Op.1. – Spr.87.

27. Tam samo. – Spr.122.

28. Tam samo. – F.1191. – Op.1. – Spr.1.

Melnykov E. O., post graduate of the Department of historical disciplines, Mariupol State University (Ukraine, Mariupol), eduardmelnykov@ukr.net

The reforming of the Odessa military district in the 70-ies of the XIX century

The article considers the reforming of the Odessa military district in the 70-ies of the XIX century. It is proved that it had a varied character. The author analyzes the positive and negative features of the implemented reforms by D. Milyutin in the Ukrainian lands within the boundaries of the Odessa district. It is researched the influence of transformations on the state of military-district system during the Russian-Turkish war of 1877–1878 and the further improvement of the Russian army.

Keywords: Ukrainian land, Odessa military district, military reform, the Russian army, Russian-Turkish war.

***

УДК 930:94(37):001.891

Дубчак Є. В.,

аспірант, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
eu.v.dubchak@gmail.com

Дослідження античної історії у працях вчених університету ім. Св. Володимира

Проведено аналіз наукових робіт Ю. Кулаковського та М. Бубнова щодо античної історії та здійснена спроба розкрити внесок учених у розвиток історичної науки. Авторам акцентовано на ряді важливих питань, розглянутих Ю. Кулаковським у працях з історії Стародавнього Рима, зокрема, історичний розвиток міста від часу заснування та до падіння Західної імперії у 476 р. н.е. Визначено джерельну базу досліджень. Визначено новизну теорії Кулаковського, за якою виникнення Риму пов'язане із синоїкізмом, та новизну гіпотези щодо сабінського походження латинів. Певний інтерес становить дослідження вченим термінів «померій» та «aborigeni». Зазначено, що окремої уваги заслуговує дослідження істориком підвалин імператорської влади, реформ військової організації Марія, реформ диктатори Сулли, військової реформи Октавіана Августа тощо.

Досліджено погляди М. Бубнова стосовно проблематики римського віче, а саме, форм народних зборів, чи було віче народним самодержавством, ставлення магистратів та сенату до народних зборів, визначено трибуну форму як найдмократичнішу. Визначено вагомість підсумків Бубнова щодо невідповідності народних зборів тодішнім реаліям та необхідності заміни віче іншим органом влади, яким стала посада імператора.

Акцентовано на важливості досліджень, проведених науковцями, та суттєвості їхнього внеску у розвиток історичної науки в університеті Св. Володимира.

Ключові слова: антична історія, Стародавній Рим, курія, синоїкізм, триби, народні збори, римляни, етруски, походження Риму, влада імператора, реформи Марія, Сулли, Октавіана Августа.

Викладачі Київського університету Святого Володимира, такі як П. Ардашев, В. Більбасов, М. Бубнов, Ю. Кулаковський, Ф. Міщенко, В. Піскорський, Т. Флоринський, Ф. Фортинський, А. Ясинський тощо зробили вагомий внесок в розвиток історичної науки. В 1863–1919 рр. ними було видано десятки наукових праць, присвячених питанням всесвітньої історії, зокрема, античності, Візантії, західних та південних слов'ян, Росії, країн Західної Європи тощо.

В даній статті, ґрунтуючись на результатах аналізу видань істориків вищого навчального закладу, автор здійснив спробу розкрити їхній внесок у розвиток історичної науки, зокрема, античної історії.

Вивченням діяльності вчених–антикознавців займалися А. Пучков, Л. Матвеева, Е. Фролов, А. Шофман, С. Шестаков тощо. Так, Е. Фролов вважав, що Ю. Кулаковський у роботі «К вопросу о начале Рима» спробував висловити незгоду з власним вчителем Момзенем з приводу багатьох питань, зокрема, щодо перебування Риму під владою етрусків [1, с. 302]. Велике значення має стаття А. Домановського «Два погляди Юліана Кулаковського». Автором було зроблено порівняльний аналіз робіт А. Пучкова «Юлиан Кулаковский и его время: Из истории антиковедения и византистики в России» та Л. Матвеевой «Юлиан Кулаковский». В першій праці використано переважно біографічний підхід на відміну від іншої, де відтворено образ історика як вченого на основі максимального використання його наукової спадщини [2, с. 332].

Дослідження численних наукових розвідок викладачів університету є актуальним, оскільки щоразу дозволяє виявляти досі невисвітлені питання, що представляють певний інтересі.

Цінною з точки зору вагомості внеску Ю. Кулаковського в розвиток історичної науки, є праця з історії Стародавнього Риму «Древнейший период римской истории», видана 1884 р. Учений, надавши характеристику переказів про найдавніші часи, розглянув твір Гілберта. На думку дослідника, значення твору полягає в «спробі самостійного аналізу історії Риму царського періоду» [3, с. 4]. Одним з перших науковець зазначив, що основою теорії Гілберта стали ідея синоїкізму відносно Рима та перекази про сімох царів [3, с. 5–6].

Аналіз роботи німецького вченого, проведений Ю. Кулаковським, становить надзвичайний інтерес. Так, науковець звернув увагу на висновок Гілберта, який взяв за основу сагу про двох близнюків Ромула та Рема, щодо існування на північній частині Палатинського пагорба двох общин з однаковим походженням [3, с. 9]. Кулаковський також вважав сумнівним свідчення про культ Геркулеса та Люперкалії [3, с. 11].

Гілбертом було встановлено існування поселення Велії, яке містилося на північному сході від Палатинського пагорба. Але ним не було надано жодного значення гіпотезі стосовно ототожнення трьох курій Veliensis, Velitia та Foriensis з общинами та назви Populus Romanus Quirites з їхнім населенням, оскільки в джерелах немає вказівок з приводу цього [3, с. 13–14].

Кулаковський констатував хибність гіпотези Гілберта про дуалізм північно–західної частини Палатина. Вчений аргументував свій висновок, по–перше, тим, що гіпотезі заперечують топографічні дані, а по–друге, він

вважав слабким припущення Гілберта щодо подвійності засновників Рима, оскільки «епонімів міста двоє, але володарює в ньому лише один, така сага» [3, с. 15].

Становить певний інтерес праця Кулаковського «К вопросу о начале Рима», видана у 1888 р., де автор проаналізував та порівняв перекази щодо царського періоду історії Рима за творами Цицерона, Лівія та Діонісія. Вчений встановив, що мета подання матеріалів стародавніми істориками відрізнялися. Так, Цицерон прагнув лише надати огляд закладів, а інші висвітлювали історію в точній хронологічній схемі з фактичними подробицями, однак із суттєвими відмінностями у викладі.

Заслугують на увагу сумніви дослідника щодо достовірності вище зазначеного матеріалу, які Кулаковський ґрунтував на науковому методі вивчення римської історії, засновником якого був німецький історик Нібур [4, с. 12].

Висвітлення Кулаковським теорії, за якою виникнення Риму пов'язане із синоїкізмом, позначене новизною. На його думку, така гіпотеза неправдоподібна, оскільки її поява – «результат безпосереднього використання даних традицій для поновлення історії». Стародавні вчені, довіряючи переказам про утворення міста за рахунок самостійних частин – триб, не розглянули питання стосовно появи третьої [4, с. 21–24].

Науковець розглянув походження переказу та факти, які стали його підґрунтям. Надаючи стисло схему вище згаданої легенди, автор охарактеризував її виклади у творах зазначених стародавніх авторів, а також Плутарха [4, с. 26–28].

Одним з перших Кулаковський спробував виділити достовірні відомості із переказів. Так, посилаючись на археологічні джерела та на топографічні й кліматичні умови регіону, він надавав певне значення відомостям джерел щодо заснування міста на пагорбі Палатин [4, с. 36–37]. Також дослідник наголосив на непричетності греків та розкритикував римських учених, які вважали цей міф правдоподібним [4, с. 45].

Науковцем, серед іншого, було проаналізовано питання стосовно уявлень стародавніх римлян. Як вважав учений, вони зображували заснування міста у формі колоній, ґрунтуючись на наступних фактах: лімітація, визначення меж міської території, організація політичного устрою та встановлення відносин із мітropolією тощо. Також вчений вказував на латинське походження Риму [4, с. 52–53].

Певний інтерес становить дослідження вченим померія як доказу гіпотези щодо заснування міста. Так, Кулаковським було надано декілька тлумачень цього терміну. На його думку, правильне визначення надав Лівій, зазначивши, що це була зовнішня міська смуга, яка для Рима мала лише сакральне значення.

Одним з перших історик, базуючись на відомостях про правління царя Латина, під час якого прибув Еней – очільник віцільних троянців, зробив висновок про походження римляни від племені аборигенів [4, с. 70]. Дослідник приділив суттєву увагу вивченню терміна «aborigines». Він підкреслив, що переважна більшість стародавніх учених вважала це назвою племені. На думку Кулаковського, дане поняття існувало вже в першій чверті III ст. до н.е. та греки дізналися про нього від римлян [4, с. 73–74].

Досить детально Кулаковським було проаналізовано уявлення про аборигенів. Учений, спираючись на відомості Діонісія, дійшов висновку, що термін «aborigines» був вжитий ще до появи історичної літератури в Римі; греки ж надали йому значення етнічного [4, с. 82].

Неабияку цінність має зауваження дослідника про те, що саме розвиток римської літератури під впливом грецької призвів до появи наукових домислів щодо еллінського походження місцевого населення.

Кулаковський надавав певне значення висловлюванню, згідно якого м. Курес, яким правив цар Тит Тацій, після об'єднання римлян з племенами сабінів існувало як самостійна община. Окрім цього, науковець вважав, що розповідь про цього володаря тісно пов'язана із переказами про Ромула та початкової історії Риму [4, с. 99–100].

Новиною стала гіпотеза Кулаковського, за якою латини мали сабінське походження. Вчений, на підтвердження своєї думки, указав на елементи переказу, які стали підґрунтям образів Тація та другого царя Рима – Нуми. В якості доказу ним були наведені легенди про спорудження храму Діани на Авентині, про засновника м. Курес та про святилище богині Феронії [4, с. 103–104].

У праці міститься багато матеріалу стосовно дослідження зв'язків римлян з етрусками. Так, Кулаковський поставив питання про походження третьої триби. На основі свідчень вчений дійшов висновку, що вождь Целас Вібенна не був союзником римлян, а його діяльність стала підґрунтям переказів про походження міста [4, с. 112].

Автор висловив припущення щодо перебування Риму під владою етрусків протягом певного часу, що відрізнялося від легенди, за якою у цей період головували місцеві очільники. На основі свідчень Діонісія та Лівія, а також археологічних джерел, науковець дійшов висновку, що останні царі, які мали етруске походження, були чужоземними володарями і в той самий час місто стало центром їхньої держави [4, с. 138–140].

Іншою, не менш важливою з точки зору оцінювання внеску Ю. Кулаковського в розвиток історичної науки, є праця вченого «Римское государство и его армия в их взаимоотношении и историческом развитии», видана у 1909 р. Дослідником надав характеристику історичного розвитку Риму, починаючи з часу його заснування та закінчуючи падінням західної імперії.

На думку вченого, правдивість відомостей про діяльність першого царя Ромула полягає в тому, що Рим був споконвіку містом, яке розпочало власну історію як новий центр політичного життя. У роботі автором окреслено тогочасний державний устрій, основою якого був стародавній родовий побут. Також вчений в якості доказу розширення володінь країни вказав на свідчення про будівництво укріплень, які приписувались шостому володарю Рима Сервію Тулію [5, с. 4–5].

Науковець підкреслив, що після встановлення республіканського режиму було укладено союз між Римом, общинами Лаціуму та сусіднім племенем – герниками. Союз став основою для об'єднання та подальших територіальних надбань. Автором було також наголошено, що в середині IV ст. римляни досягли панівного становища та саме на цей час припадає поява класу аристократів [5, с. 7].

Дослідником зазначено, що внаслідок протистояння Рима та Карфагена в другій половині III ст. до н.е. було захоплено значну частину Іспанії, а Македонія, у свою чергу, була втягнута у конфлікт, що дало привід латинам втручатися у політичні справи грецьких держав. Так, внаслідок сприятливих обставин в період з кінця III – другої половини II ст. до н.е. римлянам вдалося суттєво розширити свої володіння.

Проаналізувавши відомості Полібія з приводу військової організації, автор розглянув реформ Марія, які, на його думку, мали важливе значення та полягали в наступному: певного часу кожен бажаючий незалежно від класової приналежності міг вступати до лав збройних сил; присягу мали складати на строк проходження військової служби; чисельність легіону мала скласти до 6000 осіб. Проте, як зазначено в праці, на керівних посадах залишалися представники аристократії. Також привертає увагу думка Кулаковського, що початком великої революції стало втілення в життя реформи диктатора Сулли, за якою лідер держави – консул усувався від головнокомандування [5, с. 10–11]. Як вважав автор, суть реформи полягала в намаганні римського війська об'єднатися під владою однієї особи, одночасно підтримуючи відносини з аристократами. Імператор мав залишатися головнокомандувачем навіть після повернення до Рима та мати військову охорону.

У праці Кулаковський розглянув також військову реформу Октавіана Августа, відповідно до якої була зменшена чисельність військ на сході; після звільнення легіонери отримували земельні наділи на території Італії; строк військової служби мав скласти спочатку 16 років, а згодом був доведений до 20 років. Учений вказав на наявність допоміжної армії, яка підпорядковувалася начальникам легіонів, та акцентував увагу на існуванні зв'язку сенаторської та військової кар'єри до середини III ст. н.е. [5, с. 13–14].

На думку дослідника, слабким місцем нового ладу стала відсутність відповідних законів, які могли б визначити спадковість влади імператорів та її династичний характер. Автор позиціонував імператорську владу як тимчасову, що, у свою чергу, призвело до протиріччя між дійсністю та теорією. Також Кулаковський акцентував, що грошові дарунки військовим від володарів були ніби платою за можливість отримати владу і нагадуванням імператорам, що джерелом їхньої влади були саме військові [5, с. 15].

Певний інтерес становить висвітлення Кулаковським періоду I–III ст. Учений зазначив, що в цей час мали місце конфлікти військових через претендентів на посаду імператора. На його думку, в другій половині III ст. н.е. внутрішні протиріччя іноді підривали єдність держави, що призводило до територіальних втрат [5, с. 17].

Не менш важливим є дослідження тогочасних корінних змін військової організації. Науковець зазначив, що чисельність легіону не перебільшувала двох тисяч осіб; очільником легіону був трибун; було скасовано розподіл посад за походженням; через необхідність частих походів зник зв'язок між армією та місцем її постійного знаходження; поступово відбувалася варваризація. Автор підкреслив, що потреба у найманцях з представників сусідніх племен з часом стала систематичною. Як приклад Кулаковським наведено одну з вимог мирного договору, укладеного

імператором Марком Аврелієм із сарматами, щодо надання йому 8 тисяч осіб [5, с. 18]. Учений також наголосив, що внаслідок постійних воєн із германцями, окрім зміни характеру та складу римських військ, з'явилися нові поселення полонених.

Кулаковський, зазначивши зміни у командному складі та перетворення прикордонників у військових поселенців, а також укладання союзних угод із сусідами, вказав, що розкладання державних принципів у військах посилювалося у другій половині IV ст., коли на територію імперії почали проникати цілі племена [5, с. 22]. Так, представники германських найманців поріднювалися з родичами римських володарів. Як приклад у праці наведено історію вандала Стиліхона, який після смерті імператора Феодосія у 395 р. став Магістром військ на заході. На думку автора, загибель полководця внаслідок заколоту з ініціативи опозиції поклала початок агонії Західно-римської держави. Дослідник указував, що її територія залишалася романською завдяки домінуванню місцевого населення, а ідея єдиного римського імператора, лідера християнського світу, продовжувала існувати до початку IX ст. [5, с. 27].

Велику цінність для пізнання історії Стародавнього Риму має праця М. Бубнова «Римское вече на кануне падения республики», видана у 1892 р. На думку дослідника, римське віче, яке було «серцем» громадської общини, наприкінці республіканського періоду не відповідало тодішнім реаліям. Саме тому представниками общини було введено посаду імператора, що поставило їх на один рівень із переможеними народами [6, с. 2–3].

Учений пояснив своє рішення щодо розгляду саме періоду агонії республіки, зокрема, 78–46 рр. до н.е., тобто від часу смерті Сулли до єдиновладдя Цезаря. Саме Суллу науковець вважав першим монархом у Римі. Автор дорікав йому за намагання відстоювати інтереси аристократичної партії, а також за уведення обмеження, яке було скасоване після смерті імператора, для народних зборів лише з метою протидії демократичній партії. Також автор підкреслив, що, починаючи з часів перебування при владі Цезаря, народні збори стали слухняним знаряддям для найбільш впливових осіб, а в часи правління другого імператора Тіберія були повністю йому підпорядковані та підтримували всі його дії [6, с. 4].

Значний інтерес має розгляд Бубновим теоретичної частини опису віче, а саме зовнішніх форм, прав та компетенцій. Науковець, пояснюючи обрання ним руської назви «віче», вказав, що римські збори «по своєму значенню та ролі в державі, своєму становищу відносно царів та римських магістратів становлять явище, аналогічне староруському віче» [6, с. 5]. При цьому автором було вказано і на деякі відмінності між віче та зборами римлян.

У праці проаналізовано стародавню форму народних зборів – по куріях, яка існувала в епоху перехідного періоду від родового побуту до державного. Дослідник стверджував, що курія була найдрібнішою одиницею римської общини; загальна чисельність курій складала біля тридцяти; право голосу мали спочатку лише патриції. Згодом, на його думку, у зборах брали участь лише обрані представники – ліктори.

Учений, розглядаючи іншу форму віче – центуріарну, вважав її виникнення пов'язаним з реформою, яку

приписують царю Сервію Тулію і яка була проведена через необхідність закликати плебеїв до військової служби. Автор підкреслив, що хоч держава й була поділена на адміністративні одиниці – триби, вони не мали нічого спільного із родовими трибами. Бубнов також проаналізував іншу реформу, що відбулася 241 р. до н.е. і яку було здійснено через народне повстання, оскільки внаслідок тодішнього розподілу голосів владу отримували лише заможні люди [6, с. 7–8].

Найдемократичнішою формою римського віче, на думку дослідника, були трибні збори, які з'явилися у V ст. до н.е. Їхньою метою був захист плебеїв від утисків патриціанських магістратів. Окрім цього, істориком були перелічені й інші форми народних зборів: патриціансько-плебейська; релігійна; особливі види куріатних та патриціанських коміцій – та наголошено, що «центуріантні коміції та плебейські трибні збори напередодні падіння республіки мали державне значення» [6, с. 10].

Неабиякий інтерес має питання щодо ставлення магістратів та сенату до народних зборів. На думку Бубнова, компетенції римських громадян збільшувалися за рахунок перших двох груп, апогеєм цього розвитку стало III ст. до н.е. [6, с. 10]. З приводу обмежень, застосованих до віче, автором вказано, що вони були пов'язані із необхідністю діяти з ініціативи посадових осіб та з народними релігійними уявленнями. Однак віче мало широкі повноваження у судовій, адміністративній та військовій сферах [6, с. 12].

Перейшовши до розгляду другої частини опису – практичної, науковець одним з перших з'ясував, чи було віче народним самодержавством. Автором зазначено, що лише населення Апеннінського півострова та декількох колоній були римськими громадянами і мали право голосу на зборах у I ст. до н.е. [6, с. 15]. Істориком вказано на способи влади підкорити народні збори такі як підкуп, зловживання вічовою формалістикою в релігійному контексті, красномовство та застосування фізичної сили в усіх її видах та формах, та наведено декілька прикладів з цього приводу.

Досить вагомими є підсумки автора щодо невідповідності народних зборів тодішнім реаліям та необхідності їх заміни на інший орган влади, яким стала посада імператора. Це, у свою чергу, стало новиною лише для громадської общини, оскільки в управлінні іншими провінціями суттєвих змін не відбулося [6, с. 31].

Таким чином, проведений аналіз лише декількох наукових робіт викладачів Київського університету Св. Володимира Ю. Кулаковського та М. Бубнова, створених у період з 1884 р. по 1909 р., свідчить про виявлену ними глибоку зацікавленість питаннями античного періоду всесвітньої історії. Суттєвим результатом наполегливої праці науковців став їхній внесок в дослідження проблем античної історії зокрема та розвиток історичної науки в університеті в цілому.

Список використаних джерел

1. Фролов Э. Д. Русская наука об античности: Историограф. очерки. – СПб.: Изд-во СПб ун-та, 1999. – 523 с.
2. Домановський А. М. Два обличчя Юліана Кулаковського / А. Домановський // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – Харків, 2005. – Т.11. – С.331–345.

3. Кулаковський Ю. А. Древнейший период римской истории / Ю. А. Кулаковский. – К.: Известия университета святого Владимира, 1884. – 18 с.

4. Кулаковський Ю. А. К вопросу о начале Рима / Ю. А. Кулаковский. – К.: В Типографии Императорского университета св. Владимира, 1888. – 154 с.

5. Кулаковский Ю. А. Римская армия и государство в их взаимоотношении и историческом развитии / Ю. А. Кулаковский. – СПб.: Типография Главного Управления Уделов, 1909. – 190 с.

6. Бубнов Н. М. Римское вече на кануне падении республики / М. М. Бубнов. – К.: Известия университета св. Владимира 1892. – 32 с.

References

1. Frolov Je. D. Russkaja nauka ob antichnosti: Istoriograf. ocherki. – SPb.: Izd-vo SPb un-ta, 1999. – 523 s.

2. Domanov's'kyj A. M. Dva oblychchja Juliana Kulakovs'kogo / A. Domanov's'kyj // Zbirnyk Harkivs'kogo istoriko-filologichnogo tovarystva. – Harkiv, 2005. – Т.11. – S.331–345.

3. Kulakovs'kij Ju. A. Drevnejshij period rimskoj istorii / Ju. A. Kulakovskij. – K.: Izvestija universiteta svjatogo Vladimira, 1884. – 18 s.

4. Kulakovskij Ju. A. K voprosu o nachale Rima / Ju. A. Kulakovskij. – K.: V Tipografii Imperatorskogo universiteta sv. Vladimira, 1888. – 154 s.

5. Kulakovskij Ju. A. Rimskaja armija i gosudarstvo v ih vzaimootnoshenii i istoricheskom razvitii / Ju. A. Kulakovskij. – SPb.: Tipografija Glavnogo Upravlenija Udelov, 1909. – 190 s.

6. Bubnov H. M. Rimskoe veche na kanune padenii respubliki / M. M. Bubnov. – K.: Izvestija universiteta sv. Vladimira 1892. – 32 s.

Dubchak Ye. V., Ph. D. student, National Taras Shevchenko University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), eu.v.dubchak@gmail.com

Research of ancient history in the works of professors St. Vladimir's university

In the article professors' J. Kulakovskij and N. Bubnov scientist works about ancient history have been analyzed and attempt has been made to spread the contribution of scientists in the development of historical science. The author has singled out a number of important issues which J. Kulakovskij has considered in the works about the history of the ancient Rome, in particular, historical development of the city from the time of the foundation till the falling of the Western empire in 476 y. B. C. The sources of the scientific researches have been defined. A focus on novelty of Kulakovskij's theory concerning communication about appearance of the Rome and sinocism. Novelty of the hypothesis concerning an origin latins from sabins is designated. The research terms «Pomery» and «natives» has a certain interest. The studying by historian the bases of emperor's power, Mariy's reforms concerning military organisation, reforms of dictator Sulla, military reform of Oktavian August etc. deserves special attention.

The views of N. Bubnov about problems of the Roman people's congresses have been investigated. The historian considered forms of national meeting, an issue about it's national autocracy, the attitude of the city council and senate to this meeting. The author has presented tribes as the most democratic form of veche. The attention is focused on importance of Bubnov's conclusions concerning discrepancy of national meeting to it's realities and necessity of replacement of veche by another form of the power, what has become emperor power.

In the article importance of scientists' researches and the materiality of their contribution in the development of the historical science at St. Vladimir's university have been defined.

Keywords: ancient history, ancient Rome, curia, sinocism, tribes, people's congress, Romans, etruscans, the origin of the Rome, emperor's authority, reforms of Mariy, Sulla, Octavian August.

* * *

УДК 94(477):(323.3+330.34)

Любич О. А.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін, Академія Державної пенітенціарної служби (Україна, Чернігів), Lubich.Sasha@ukr.net

ВІЛЬНЕ КОЗАЦТВО (1917–1918 РР.)

Досліджено процес формування та діяльності Вільного козацтва – своєрідних національних військових організацій (1917–1918 рр.). У роботі

розглядаються передумови зародження осередків Вільного козацтва, їх ідейно-організаційне підґрунтя, визначаються соціально-економічні та суспільно-політичні чинники, що впливали на козацький рух, та внутрішні суперечності його розвитку. У дослідженні розкрито значення військової та агітаційно-пропагандистської діяльності Вільного козацтва у період війни більшовицької Росії проти України, а також у розгортанні повстансько-партизанського руху часів Української Держави П. Скоропадського.

Ключові слова: Вільне козацтво, Генеральна козацька рада, збройні сили України, Українська революція 1917–1921 рр., Українська Народна Республіка, П. Скоропадський.

На сьогоднішній день перед Україною стоїть ціла низка викликів: військові, соціально-економічні та ресурсні. У подібній ситуації українці вже були сто років тому. Запозичення досвіду минулих поколінь дає шанс досягти позитивного результату та захисти себе від небажаних помилок. У всі часи український народ проявляв надзвичайно сильний інстинкт самозбереження, був здатен до самообілізації та самоорганізації. Відзначаючи сторіччя з початку Української революції 1917–1921 рр., невід'ємною складовою якої є рух Вільного козацтва, неможливо не звернутись до його досягнень і помилок. Відтак, перед історичною наукою постає завдання з'ясування витоків та причин виникнення козацького руху, його організаційної структури, ідейного спрямування та ролі у революційних подіях. Актуальність даної теми визначається також відсутністю комплексних праць з історії Вільного козацтва.

Це питання, частково, розглядали А. Жук, Р. Борис, О. Доценко, В. Ємець, В. Задояний [1], І. Шабатін, П. Гарчев, А. Горб, Г. Карпенко [2], В. Солдатенко, Г. Гаврилук, О. Щусь, Л. Гарчева [3].

Метою дослідження є узагальнюючий комплексний аналіз процесу формування та діяльності товариств Вільного козацтва на Чернігівщині та Київщині у 1917–1918 рр. Виходячи з цього визначені такі основні завдання: дослідити причини, витоки та історичні передумови зародження Вільного козацтва на Чернігівщині та Київщині, з'ясувати особливості його організаційної структури; простежити за розвитком Вільного козацтва у 1917–1918 рр. та з'ясувати причини посилення у ньому внутрішніх суперечностей. Наукова новизна статті полягає у постановці та розробці тематики, яка не отримала всебічного та об'єктивного висвітлення в історичній літературі. На основі широкого кола вперше залучених до наукового обігу архівних матеріалів, спогадів та інших джерел дається комплексний аналіз діяльності Вільного козацтва.

Серед історичних процесів на Україні у період 1917–1918 рр. виділяється історія виникнення та діяльності Вільного козацтва. Розпочався цей рух після лютневої революції 1917 року. Центром його стали Київщина, Чернігівщина та центральні райони Наддніпрянщини. Згодом рух набув загальноукраїнського характеру.

Вважається, що одним із перших засновників Вільного козацтва був мешканець села Гусакове Звенигородського повіту Київської губернії Никодим Смоктьїй. У навколишніх селах пройшли вибори курінних з місцевих селян та козаків, і вже через місяць структуровані організації діяли в Глодоській, Лисянській, Злинській, Хмелівській, Добровеличківській волостях.

18 березня 1917 року у Чернігові у колишньому будинку дворянського зібрання відбулися перші українські збори. У залі вперше було встановлено український національний прапор з написом «Хай живе